

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.27.12>

ГЕГЕМОНІЗМ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Анастасія Перфільєва

*Університет імені Альфреда Нобеля,
кафедра політології та міжнародних відносин
вул. Січеславська набережна, 18, 49000, м. Дніпро, Україна*

У статті проаналізовано зміст категорії «гегемонія» та чинники гегемонізму в сучасних міжнародних відносинах. Гегемонія представлена як панівна позиція певної політичної сили, яка дає їй змогу користуватися всіма вигодами від контролю над розподілом владних ресурсів у суспільній системі відповідного рівня. На рівні міжнародних відносин гегемонія відображає здатність певного актора діяти більш ефективно, ніж конкуренти, контролюючи та використовуючи владні й силові ресурси для забезпечення реалізації власного інтересу. Сам розвиток міжнародних відносин є поступовим розгортанням змін гегемонії, коли домінування одного актора змінюється домінуванням іншого. Гегемонія є наслідком природних політичних механізмів, тож зміна гегемона є природним явищем. Утвердженню держави як гегемона сприяють як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Держава-гегемон повинна демонструвати успішну адаптацію до специфічних умов міжнародного середовища, зберігаючи базові ознаки суб'єкта гегемонії: розвинену, динамічну, інноваційну економіку, політичну і військову могутність, технологічне лідерство, структурно-інституційний вплив та ідеологічну привабливість, доповнені готовністю населення держави-гегемона нести певні витрати за збереження цього статусу. Гегемонія не може існувати поза системою міжнародних відносин, на яку здійснює безпосередній вплив. Реалізація гегемоніального проекту в сучасному світі залежить від особливостей міжнародного середовища, які визначаються балансом сил на регіональному та глобальному рівнях, детермінантами сучасного світового політичного процесу, серед яких особливе місце належить причинно-наслідковим характеристикам глобалізації та регіоналізації. У сучасних міжнародних відносинах практики гегемонізму пов'язуються насамперед зі США, але водночас сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується збільшенням анархічних проявів і помітним послабленням позицій держави-гегемона, що свідчить про занепад американської гегемонії.

Ключові слова: гегемонія, сучасні міжнародні відносини, держава-гегемон, ознаки гегемонії, виміри гегемонії, США, занепад гегемонії.

Сучасна міжнародна політична ситуація постійно демонструє схильність системи міжнародних відносин до розбалансування та нестабільності, прагнення окремих акторів утримати, посилити або здобути певні статусні позиції в цій системі доводять відсутність остаточного визначення щодо розподілу політичного впливу й перспектив змін співвідношення сил у майбутньому. Лідерство окремих акторів постійно оскаржується іншими учасниками міжнародних відносин, що не може не призводити до посилення конкурентної боротьби на регіональних і глобальному рівнях. Усе це актуалізує проблему аналізу розстановки сил у міжнародних відносинах і перспектив лідерства окремих акторів. Уже традиційно ця проблема пов'язується з питанням гегемонії в теорії та практиці міжнародних відносин. А оскільки практики міжнародної взаємодії засвідчують суперечливий характер забезпечення гегемоніальних позицій будь-якого актора в сучасних умовах, уявлення про сам розвиток міжнародних відносин і конфігурацію їх структури зберігає свою значущість для наукового дискурсу. Загалом заявлена проблема має як теоретичне, так і практичне значення, яке пояснюється тим, що для ефективної реалізації національних інтересів

будь-якого міжнародного актора важливим є урахування ним взаємозалежних закономірностей формування, утвердження та реалізації гегемонії на міжнародному рівні. Відслідковування динаміки міжнародно-політичного розвитку сприяє кращій адаптації зовнішньополітичних стратегій країн до актуальних трендів відтворення й реалізації могутності на регіональному та глобальному рівнях міжнародних відносин, без чого є неможливою реалізація національного інтересу.

Сучасні дослідження гегемонії як явища міжнародного життя спираються на традиції політичного реалізму та його оновленої версії, вбираючи в себе творчий доробок таких іноземних науковців, як В. Адамсон, Дж. Айкенберрі, Р. Гілпін, Р. Кеохейн, Ч. Кіндлбергер, Р. Кокс, Ч. Краутхаммер, Бр. Крейг, Дж. Міршаймер, Дж. Най, Дж. Раггі, К. Реус-Сміт, Н. Фергюсон. Особливе місце в дослідженні гегемонії в міжнародних відносинах посідають представники школи світ-системного аналізу: Ф. Бродель, І. Валлерстайн, П. Тейлор, Дж. Модельські. Вітчизняний науковий дискурс з означеної проблематики представлений роботами В. Вакулич, А. Гольцова, І. Дудко, З. Зазуляк, О. Квятковської, Л. Мицик, С. Пик, І. Погорської, М. Пурій, Н. Ржевської, Н. Романюк, М. Шепелева, С. Федуняка, А. Худолій. Водночас маємо зазначити, що увага вітчизняних науковців за незначним винятком (М. Пурій) приділена здебільшого вивченню окремих аспектів функціонування міжнародних акторів, які певною мірою претендують на статус гегемона, або загальним питанням функціонування системи міжнародних відносин і проблемам формування світового порядку.

Мета представленої статті – проаналізувати зміст категорії «гегемонія» та чинники гегемонізму в сучасних міжнародних відносинах.

Проблеми гегемонії привертають увагу дослідників майже півтора століття. В останній чверті ХХ ст. проблема гегемонії перейшла із суто теоретичної площини в площину практичної політики, ставши важливим складником обґрунтування зовнішньополітичної стратегії держав, що додатково актуалізувало інтерес науковців до питань гегемонізму. Загалом становлення й розвиток теорії гегемонії в рамках науки про міжнародні відносини відбувалися за рахунок опрацювання цієї проблематики представниками кількох теоретичних напрямів. Найбільш помітними серед них є реалісти, ліберали, марксисты та конструктивісти. Спільним для більшості науковців незалежно від наданої переваги тій або іншій науковій традиції є переконаність в існуванні гегемонії в міжнародних відносинах як складного явища, яке має безпосередній вплив на характер міжнародної системи та поведінку акторів у її межах [1, с. 42].

Сучасний політологічний підхід до категорії «гегемонія» загалом може спиратися на визначення останньої як «панівної позиції певної політичної сили, соціальної групи, класу, нації, держави, які дають їй змогу користуватися всіма вигодами від монопольного контролю над розподілом владних ресурсів у суспільній системі відповідного рівня» [2, с. 72]. На рівні міжнародних відносин гегемонія відображає здатність певного актора діяти більш ефективно, ніж конкуренти, контролюючи та використовуючи владні й силові ресурси для забезпечення реалізації власного інтересу. Водночас однією з найважливіших рис гегемонізму є те, що він не може існувати поза системою міжнародних відносин, на яку здійснює безпосередній вплив [3, с. 9]. Всесвітньо відомий дослідник І. Валлерстайн вважає гегемонію найважливішим феноменом, що виникає в специфічних умовах і відіграє значну роль в історичному розвитку капіталістичної світ-економіки. Згідно з його поглядами, гегемонія – не стільки стан, скільки кінцева фаза рухомого континууму, який характеризує відносини між великими державами, коли одна держава має геополітичну можливість створювати стабільні системи нерівномірного суспільного поділу влади. Гегемонія в міжнародних відносинах постає механізмом взаємодії та інтеграції акторів, коли

гегемон об'єднує, спрямовує дії акторів як чинник структурування світової системи, як феномен влади, що полягає в здатності змушувати інших робити те, що вони не зробили б самі. Гегемонія є наслідком природних політичних механізмів, проте ті самі закономірності, які призводять до формування гегемоніального устрою в міжнародних відносинах, не дають змоги закріпити статус гегемона назавжди [4]. Ключовою ідеєю, яка обґрунтовує практики сучасного гегемонізму в міжнародних відносинах, є те, що для підтримки порядку світ потребує сили, здатної та зобов'язаної створювати правила, необхідні для існування міжнародної системи, в подальшому ця сила має забезпечувати виконання створених правил іншими учасниками системи. Традиційно такою силою є держава з відповідними характеристиками та функціональними можливостями, які є прямим відображенням її реалізованих потенцій. «Утвердженню держави як гегемона сприяють як об'єктивні чинники (досягнення в економіці, політиці, військовій сфері; міжнародний авторитет і вплив у провідних міжнародних організаціях тощо), так і суб'єктивні, зумовлені мотивацією вибору, зробленого самою державою (елітою, суспільством) на користь гегемонії як стратегії держави» [5, с. 244]. Функціональна можливість претендента на статус гегемона забезпечити створення та дотримання правил міжнародного життя спирається на наявність певних ознак, які уможливають здатність до такої діяльності й визначають рівень суб'єктності актора. До ознак держави-гегемона належать потужна, стабільна економічна система з очевидними наявними характеристиками інноваційної моделі розвитку; домінування в провідних технологічних секторах; політична могутність, підкріплена потужним військовим потенціалом. Також гегемонія в сучасному світі передбачає наявність і контрольоване використання багатогранного набору енергетичних ресурсів. Водночас важливу роль відіграє ідеологічна компонента, підсилена практиками використання структурної, або так званої «м'якої», сили. Саме використання структурної сили дає гегемону змогу займати центральну позицію в межах системи й у разі бажання відігравати роль лідера у цій системі. Ідеологічна, культурна привабливість набуває особливого значення в умовах глобалізованого світового простору, оскільки це стає наріжним каменем легітимації влади держави-гегемона. Можливість гегемона формувати зацікавлення та прихильність інших держав є настільки ж важливою, як і його здатність керувати сировинними ресурсами, оскільки використання структурної сили мінімізує шанси того, що державі-гегемону доведеться мобілізувати свої ресурси прямим і примусовим чином [6, с. 233]. Також важливим чинником забезпечення гегемонії за сучасних умов є інституційна спроможність, що полягає в установленні державою-гегемоном у співпраці із союзниками більшості правил, які регулюють глобальні політичні та економічні відносини, і контролюванні більшої частини міжнародних інститутів. Тож у гегемона є можливість забезпечувати розроблення та реалізацію політики міжнародних інститутів на свою користь і відповідно до власного розуміння потреб світового співтовариства.

Аналізуючи виміри гегемонії в міжнародних відносинах, дослідники звертають увагу на той факт, що гегемонія містить у собі як примус, так і добровільну згоду на підкорення. Водночас наявність гегемона не означає відсутності альтернативних претендентів на цей статус, у міжнародних відносинах завжди простежується існування контр-гегемоній і контр-гегемонічних союзів [7, с. 438]. Розглядаючи практики гегемонізму, науковці сходяться на думці, що сам розвиток міжнародних відносин постає поступовим розгортанням змін гегемонії, коли ми спостерігаємо злети та падіння світових гегемонів. У науці міжнародних відносин запропоновані варіанти такої циклічності. Так, зокрема, Джордж Модельські розвиває теорію приблизно столітніх циклів світового лідерства. Довгі цикли глобальної політики, які він виокремлює, характеризують піднесення та занепад певної

світової держави. Запропонована Дж. Модельські теорія обґрунтовує можливість держави стати глобальним лідером у разі наявності відповідної політико-стратегічної організації для забезпечення глобального впливу, передової економіки, відкритого суспільства та відповідальності щодо глобальних проблем. Водночас така держава має успішно подолати чотири етапи процесу відбору, які складаються з етапу постановки проблем, етапу творення коаліцій, етапу «макровирішення», етапу виконання. Усе це в комплексі забезпечить лідерський статус і належні показники суб'єктності. Для Дж. Модельські глобальне лідерство – це позиція, санкціонована систематичним, колективним процесом, а не результатом індивідуальних зусиль, могутності держави або її виробничого потенціалу. Саме тому він використовує поняття «відбір» для характеристики процесу змагання й утвердження держав у цій ролі. Відбір – механізм, завдяки якому здійснюється вибір між кандидатами та їхнім політичним курсом на роль світового лідера. Використання поняття «накопичення досвіду» також підкреслює, що ми маємо справу з роллю, яка здобувається в результаті еволюційного розвитку [8]. Для І. Валлерстайна гегемонія постає однією зі стадій приблизно столітнього циклу розвитку міжнародної системи, який триває 25–50 років [4, с. 347–350]. Водночас наявність гегемона в системі міжнародних відносин не гарантує однозначної її стабілізації, оскільки гегемонізм покладає певну відповідальність на актора, що його реалізує, тож він має обов'язки, котрі відображаються як політика, яку він провадить, і має усвідомлювати, що від стратегічного вибору, який він робить, реалізуючи той або інший варіант політики, залежить стабільність міжнародних відносин [9, с. 143–144]. Для забезпечення стійкого положення гегемона необхідно є легітимація як визнання справедливості чинного світового порядку більшістю основних політичних акторів [4, с. 347].

У сучасних міжнародних відносинах практики гегемонізму пов'язуються насамперед з таким актором, як Сполучені Штати Америки. Водночас очевидним є той факт, що гегемонія США регулярно оскаржується, оскільки для значної кількості акторів США асоціюються з пропагандою західного способу життя. Тож претензії США на гегемонію викликають консервативну реакцію, котра відображається у відторгненні цінностей західного світу та ідеалізації аутентичних (тубільних) соціально-політичних практик. Саме це ставить під сумнів легітимність американського гегемонізму й виводить незгоду з правом гегемона на лідерство на рівень цивілізаційного протистояння, на яке звернув увагу С. Гантінгтон у відомій праці «Зіткнення цивілізацій». Саме реакція на гегемонізм стає причиною протистояння західної та не-західної цивілізацій; при чому протистояння гегемона об'єднує різнорідних супротивників, які є дуже відмінними один від одного [10, с. 40]. Концентрація влади гегемоном примушує слабкі країни чинити спротив владі гегемона і створює структурні конфлікти інтересів між ними й гегемоном [9, с. 115]. У такий спосіб виникає певний механізм стримування гегемона, що певною мірою сприяє поступовому відновленню порушеного балансу сил у міжнародному середовищі. Разом із тим очевидним є той факт, що різниця потенціалів між гегемоном і його опонентами є надто великою, тож очікувати на відкрите протистояння не варто. Конфліктне протиріччя відображається насамперед у вигляді небажання співпрацювати або у формі звинувачень у порушеннях і зловживаннях. Неналежна легітимація гегемонії послаблює контролюючі можливості, що породжує дискусії про занепад американського гегемонізму в сучасних міжнародних відносинах. І. Валлерстайн ще на початку XXI ст. звернув увагу на те, що США вже не володіють трьома найважливішими елементами, здатними забезпечити їхню могутність: гроші, відповідна налаштованість населення на готовність нести певні витрати як платні за гегемонію, політичний контроль над більшою частиною світу [4, с. 383]. Водночас занепад будь-якої гегемонії в міжнародних відносинах є процесом тривалим, складним

і багатофакторним, який супроводжується підвищенням рівня конфліктності в міжнародній системі та збільшенням анархічних проявів у її функціонуванні. Очевидно, що сучасні міжнародні відносини перебувають у стані невпевненості та зростаючих ризиків, коли зникли контрольючі можливості гегемона й посилилася конкурентна боротьба за вплив на регіональному та глобальному рівнях між потенційними претендентами на статус якщо не гегемона, то полюсу світового й регіонального розвитку, усе це відбивається на структурі міжнародної системи й відповідним чином позначається на її регіональних і периферійних вимірах. Отже, протистояння набирає нових обертів, зростає кількість воєнних конфліктів, громадянських війн, посилюються терористичні загрози, від чого потерпають як стабільні, демократичні держави світу, так і слабкі країни. Сучасна система міжнародних відносин перебуває в стані турбулентності, що засвідчує перебування світу на порозі змін і потребу у виробленні нових правил міжнародної взаємодії. Сьогодні вже є всі підстави стверджувати, що в міжнародній системі відбувається і продовжуватиме відбуватися перерозподіл сфер впливу між наявними центрами сили й новими, які активно заявляють про себе. Нині вже поступово проступають контури нового міжнародного порядку, який формуватиметься на основі поліцентризму, що забезпечить свого роду «врівноваження» принципів «балансу інтересів» і «балансу сил» [11, с. 352–353].

Отже, реалізація гегемоніального проекту в сучасному світі залежить насамперед від специфіки міжнародного середовища, яка визначається балансом сил на регіональному та глобальному рівнях, детермінантами сучасного світового політичного процесу, серед яких особливе місце належить причинно-наслідковим характеристикам глобалізації та регіоналізації. Держава-гегемон повинна демонструвати успішну адаптацію до цих умов, зберігаючи базові ознаки суб'єкта гегемонії: розвинену, динамічну, інноваційну економіку, політичну й військову могутність, технологічне лідерство, структурно-інституційний вплив та ідеологічну привабливість, доповнені готовністю населення держави-гегемона нести певні витрати за збереження цього статусу.

Загалом подальше прогнозування вектору розвитку міжнародних відносин у напрямі складання і трансформації конфігурації структури міжнародних відносин, поглиблене розуміння процесів становлення гегемонії й чинників, що їх детермінують, покликане стати основою для формування виваженої та збалансованої зовнішньої політики нашої держави з урахуванням самої специфіки змін у конфігурації міжнародних відносин. Тож убачаємо доцільним подальше дослідження гегемонізму в міжнародних відносинах задля забезпечення належного обґрунтування зовнішньополітичної стратегії розвитку України.

Список використаної літератури

1. Романюк Н.А., Пурій М.Р. Еволюція підходів до розуміння гегемонії в теорії міжнародних відносин. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Вип. 129. С. 34–46. URL: <http://www.journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article> (дата звернення: 16.12.2019).
2. Шепелєв М.А. Концепції гегемонії у сучасній геополітичній науці. *Грані*. 2013. № 8 (100). С. 71–77. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64/Grani_2013 (дата звернення: 16.12.2019).
3. Пурій М.Р. Гегемонія в теорії і практиці міжнародних відносин : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 24 с.
4. Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуации в современном мире. Санкт-Петербург : Университетская книга, 2001. 416 с.
5. Суліма Є.М., Шепелєв М.А. Глобалістика : підручник. Київ : Вища школа, 2010. 544 с.
6. Adamson Walter L. *Hegemony and Revolution: A Study of Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory*. Berkeley : University of California Press, 1980. 304 p.

7. Пурій М.Р. Демократизація як основний аспект ідеологічного виміру гегемонії США. *Гілея: науковий вісник* : збірник наукових праць. 2015. Вип. 102. С. 437–442.
8. Modelski G. World system evolution. *World-system history: the social science of long-term change*. L. : Routledge, 2000. P. 24–54.
9. Harisson E. The Post-Cold War International System, the Strategies, Institutions and Reflexivity. N.Y. : Routledge, 2004. 196 p.
10. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : ООО Издательство «АСТ», 2003. 603 с.
11. Герасимчук Т. Міжнародний порядок ХХІ століття: основні теоретико-концептуальні підходи. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2016. № 25. С. 335–355.

HEGEMONISM IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Anastasiia Perfileva

Alfred Nobel University,

Department of Political Science and International Relations

Sicheslavska Naberezhna str., 18, 49000, Dnipro, Ukraine

The article analyzes the content of the category “hegemony” and the factors of hegemonism in contemporary international relations. Hegemony is presented as the dominant position of a certain political force that enables it to use all the full benefits of controlling the distribution of power in the public system of a certain level. At the level of international relations, hegemony reflects the ability of a particular actor to act more effectively than rivals, controlling and using power resources to secure its interests. The development of international relations itself is the gradual unfolding of changes in hegemony, when the dominance of one actor is replaced by the dominance of another one. Hegemony is the consequence of natural political mechanisms, so hegemonic change is a natural phenomenon. The assertion of the state as a hegemon is facilitated by both objective and subjective factors. The hegemonic state demonstrate successful adaptation to the specific conditions of international environment, maintaining the basic characteristics of the subject of hegemony: developed, dynamic and innovative economy, political and military power, technological leadership, structural-institutional influence and ideological attractiveness, as well as readiness to pay the price for maintaining this status. Hegemony cannot exist outside the system of international relations that is directly influenced. The implementation of a hegemonic project in the modern world depends on the peculiarities of the international environment, which are determined by the balance of forces at the regional and global levels, the determinants of the modern world political process, among which a special place belongs to the cause and effect characteristics of globalization and regionalization. In contemporary international relations, hegemonic practices are primarily associated with the United States, but at the same time, the current stage of international relations development is characterized by an increase in anarchic manifestations and a notable weakening of the hegemonic position, which proves the decline of American hegemony.

Key words: hegemony, modern international relations, hegemonic state, features of hegemony, dimensions of hegemony, USA, decline of hegemony.